

Sreda, 9. januar, 2019.

[Home](#) [Komentari](#)

[Kulturna politika](#)

[Ekonomska politika](#)

[Debate](#)

[Prikazi](#)

[Hronika](#)

[Polemike](#)

[Prenosimo](#)

[Impresum](#)

[Pretpлата](#)

[Kontakt](#)

[Oglašavanje](#)

[Novi broj](#)

[Prošli brojevi](#)

[Posebna izdanja](#)

[NSPM Analize](#)

[Linkovi](#)

Debate:

[Kosovo i Metohija](#)

[Srbija i Crna Gora](#)

[Srbija i NATO](#)

[Srbija među](#)

[ustavima](#)

[Crkva i politika](#)

[Kuda ide Srbija?](#)

[Svet nakon 11.](#)

[septembra](#)

[Istina i pomirenje](#)

[na ex-YU prostoru](#)

Komentari:

[Politički život](#)

[Kolumne Đ.](#)

[Vukadinovića i S.](#)

[Antonića](#)

[Kulturna politika](#)

[Ekonomska](#)

[politika](#)

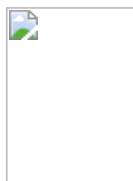
[Polemike](#)

[KULTURNA POLITIKA](#)

Kulturna politika

Ana Hofman

Tabu na sećanja: Bolest zvana jugonostalgija

Nostalgija (*nostos* – vraćanje kući i *algia* – čežnja) označava čežnju za povratkom kući. Reč je 1688. godine skovao švajcarski lekar Johanes Hofer, koji je u svojoj doktorskoj disertaciji ovakvo stanje definisao kao osećanje tuge izazvano željom za povratkom u zemlju rođenja (Boym 2002:3). Pacijenti oboleli od ove bolesti pokazivali su simptome beživotnosti i indiferentnosti prema svetu oko sebe, mešajući prošlost i sadašnjost, stvarne i izmišljene događaje. U XIX veku, lekari su verovali da će nostalgija postati lečiva napretkom medicine i sveukupnim društvenim razvojem. Ipak, iako se tuberkuloza ubrzo sa uspehom lečila, nostalgija

sve do danas nije.

Prema rečima Svetlane Boym, nostalgija je osećanje gubitka i izmeštenosti koje pretpostavlja dve odvojene realnosti – dom i tuđinu, prošlost i sadašnjost, san i realni život (Boym 2002:XIV). Ona je glavni pratilac revolucija i društvenih slomova i karakterišu je ambivalentna osećanja. Nostalgija gravitira između individualnih i kolektivnih sećanja, tačnije nastaje u njihovoj korelaciji (ibid. 41).

Michael Herzfeld ističe da su diskursi promene i opadanja, naročito moralnog pada svojstveni svim društvenima i koristi termin “strukturalna nostalgija” za kolektivno zamišljanje savršenosti prošlih vremena (Herzfeld 2004:186,184). Svaka nova generacija reprodukuje isti narativ o prošlom vremenu kao srdačnijem i humanijem, stabilnijem i srećnijem. Prema njegovom rečima, nostalgija predstavlja žal za nemogućnošću povratka u tu prošlost, u “bolji” svet sa stabilnim društvenim i moralnim vrednostima.

Kako navodi Eva Kovač (Éva Kovács), poslednjih osamnaest godina obeleženi su turbulencijama u politici sećanja u Evropi: otvaraju se nove izložbe o totalitarnim režimima, slave se komemorativni praznici a istorija rekreira, sve u duhu “veka sećanja” kako mnogi istoričari i filozofi ističu (Kovács 2003:155) nostalgija je mač sa dve oštrice: može biti emocionalna opozicija politici, dok sa druge strane ostaje najbolje političko oružje.

NOSTALGIJA ZA SOCIJALIZMOM

 U socijalizmu, kao periodu u kome je dominirala ideologija progresa, nostalgija je smatrana svojevrsnim disidentstvom i bila potpuno izbačena iz javnog diskursa. Sa druge strane, posle pada gvozdene zavese i kolapsa komunizma u zemljama istočne Evrope, došlo je do tzv. “eksplozije sećanja” (*memory boom*), koja je okarakterisala post-socijalističku realnost ovih društava. U Rusiji, na primer, posle 1990. godine dolazi do masovne nostalgije za sovjetskim periodom, a istraživanja javnog mnjenja pokazuju da bi se i danas više od polovine ispitanika vratilo u period pre raspada Sovjetskog Saveza. Zanimljiv je i podatak ankete iz septembra 2004. god. koja je pokazala da 25% Zapadnih Nemaca i 12% Istočnih Nemaca želi da se Istočna i Zapadna Nemačka opet podele Berlinskim zidom.

Mnogi teoretičari postsocijalizma naglašavaju da je socijalistička prošlost sastavni deo postsocijalističke sadašnjosti, jer se u velikim očekivanjima od budućnosti, vrši konstantna reminiscencija prošlosti. Kako Majkl Hercfeld navodi “statična slika neuprljane i nepovratne prošlosti često igra važnu ulogu u delanju u sadašnjosti” (Hercfeld 2004:184). Ekonomska šok terapija, nestabilna društvena i politička klima i generalno paradoksalno i konfuzno društveno okruženje, svakako su uticali na rekreiranje slike o prošlosti. Promene u svakodnevnom životu sa kojima su se suočili stanovnici država bivšeg istočnog bloka, kao i zemalja bivše Jugoslavije, uslovili su idealizaciju prošlosti. Nostalgija se u tom smislu javlja kao čežnja za periodom društvene ravnoteže, a prošlost se interpretira selektivno, pri čemu se često ističu samo pozitivne a zanemaruju njene negativne strane.

Ne može se reći da zemlje bivše Jugoslavije u interpretaciji socijalističke prošlosti predstavljaju neki poseban slučaj u odnosu na druge postsocijalističke zemlje. Sa početkom ratova na prostoru bivše Jugoslavije, nacionalistički diskursi produkovali su negativnu sliku o socijalističkom periodu kao sastavni deo strategija ustanovljavanja novih nacionalnih država. Koncept bratstva i jedinstva, opisivan je kao projekat totalitarne politike koja je gušila ljudska prava i mogućnost samoopredeljenja, a koji je bio poguban za pojedinačne nacionalne identitete. Javni diskurs karakterisali su narativi o žrtvama socijalističkog režima, po kojima su svi građani u stvari bili žrtve komunističke vladavine i Titovog totalitarizma. U mnogim krajevima, spomenici, imena ulica ili drugi materijalni artefakti socijalizma uništavani su ili transformisani, sa idejom da se odstranjivanjem materijalnog, odstrani i simboličko nasleđe ovog perioda. Dubravka Ugrešić navodi da je u Srbiji i Hrvatskoj u tom periodu došlo do “konfiskacije sećanja.” Međutim, za razliku od oficijalnih narativa, oni individualni, intimni, na sasvim drugačiji način su interpretirali prošlost.

Kako je sećanje na zajedničku jugoslovensku prošlost preživelo u dominantnim nacionalističkim diskursima devedesetih, kada se činilo da je društvo skoro u potpunosti potisnulo ovaj istorijski period? Žilavost ovih sećanja pokazuje da Jugoslavija nije bio samo proizvod političkih i društvenih konvencija ili oficijalnih narativa, već deo svakodnevnog iskustva ljudi koji su imali zavidan nivo ekonomske stabilnosti i socijalne mobilnosti. Upravo iz tog razloga, ovaj diskurs uspeo je da mobilise toliko ljudi i postane goruće pitanje javnih debata u zemaljama bivše Jugoslavije.

JUGONOSTALGIJA

“Moja je zemlja prestala da postoji na geografskim i političkim kartama danasnje Evrope, ali ne i u mojim uspomenama. Pozdravljam sve jugoslavene sveta.”

(<http://www.sfrj.ch/members.htm>)

Raspadom Jugoslavije, više od dvadeset miliona ljudi ostalo je bez svoje domovine, zemlje u kojoj su rođeni, odrastali i živeli. Kolektivno sećanje, kulturne prakse i strategije svakodnevnog života koje su oni delili nije se moglo tek tako izbrisati fizičkim nestankom jedne zemlje. Kako ističe Martin Pogačar, iako su mnogi aspekti života promenjeni posle 1991. godine, zajedničko jugoslovensko iskustvo koje on naziva *Yuniverzum* (Yuniverse), preživelo je i raspad države i predstavlja značajan faktor kulturnog kontinuiteta na prostoru bivše Jugoslavije (Pogačar 1, u rukopisu).

Ko su najveći jugonostalgicari na prostoru bivše Jugoslaviji? Da li jugonostalgija predstavlja kulturni tabu u nekim državama bivše Jugoslavije? Može se reći da se intenzitet i zastupljenost nostalgije za socijalizmom u javnom diskursu u svakoj od zemalja razlikuje u odnosu na stepen deideologizacije oficijalne verzije prošlosti ili dekonstrukcije monolitnog diskursa o prošlosti. U Hrvatskoj, na primer, dominantni diskurs novoustanovljene državnosti i nacionalnog jedinstva u velikoj meri ne dozvoljava alternativne poglede na zajedničku jugoslovensku prošlost. Jugonostalgija se smatra trivijalnim osećanjem i efemernom nuspojavom koja se najčešće povezuje sa konzumiranjem žanrova popularne kulture iz drugih bivših jugoslovenskih republika (pre svega iz Srbije). Sa druge strane, ni Hrvatska ipak nije pošteđena već pomenutih narativa o moralnoj degradaciji, padu sistema vrednosti i celokupnoj društvenoj nestabilnosti u postsocijalističkom periodu, koji otvaraju prostor za alternativni pogled na inače marginalizovanu socijalističku prošlost. U Bosni, usled paradoksalne situacije i nemogućnosti realizacije koncepta o celovitom multietničkom prostoru, ali i zahvaljujući najizraženijem jugoslovenstvu u periodu socijalizma, jugonostalgija se pojavljuje kao reakcija na nezadovoljstvo svakodnevnim životom u atmosferi konstantne etničke tenzije. Ono što je, opet, karakteristično za Sloveniju jeste tzv. "romantična nostalgija," koja insistira na drugosti objekta nostalgije u odnosu na sadašnjost, držeći "sigurnu distancu".

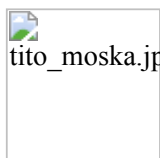
Budući da jugonostalgija ne predstavlja više subverzivnu društvenu pojavu, ona je rasterećena ideologije i transformisana u estetsku normu. Za razliku od drugih bivših jugoslovenskih republika, Srbija i Crna Gora ostvarile su svojevrzni kontinuitet sa Jugoslavijom kroz formiranje SRJ. Na taj način, nostalgija se u Srbiji kreirala ne nešto drugačiji način u odnosu na druge zemlje bivše Jugoslavije. Dominantni diskurs koji je devedesetih predstavljao Srbiju kao "prirodnu" naslednicu stare Jugoslavije, manipulisaao je i sa jugoslovenskim i sa srpskim identitetom. Kao rezultat toga, dolazi do konflikta između različitih interpretacija prošlosti i stvara se konfuzija u odnosu prema socijalističkom vremenu. Jugonostalgija je sa jedne strane ostavljena "pravim" Jugoslovenima, koji nikada i nisu poželeli da zamene svoj (multi) nacionalni identitet, a sa druge strane, označavala je osobu koja je neka vrsta tranzicionog "luzera," nesposobnog da se snađe u novim društvenim okolnostima.

Uloga digitalnih medija u artikulisanju i praktikovanju jugonostalgije čini se od najvećeg značaja. Upravo je internet "oživeo" Jugoslaviju, stvarajući hiper realnost u kojoj je ponovo uspostavljen jugoslovenski kulturni prostor i jugoslovenska meta-zajednica. Naime, ljudi koji dele zajednička sećanja na jugoslovensko vreme prave sajtove, otvaraju blogove i forume, nazivajući sebe jugoslovenima ili jugonostalgicarima. Linearna priroda interneta omogućava vremensko-prostornu transgresiju, gde su i sadašnjost i prošlost delovi iste (virtuelne) realnosti. Na taj način jugoslovensko iskustvo postaje deo svakodnevnog (on line) života, što sa druge strane, utiče na kreiranje slike o (off line, IRL-in real life) svakodnevicu. U tom smislu, virutelna realnost pomaže reartikulaciju narativa o prošlosti. Sa svrhom vituelne domovine (koja čak ima i svoj konzulat i pasoš), za ljude koji osećaju nostalgiju za prošlim vremenima, ona prezentuje alternativne diskurse u inače još uvek dominantnim nacionalističkim narativima u zemljama bivše Jugoslavije. Jugoslovenska meta-zajednica na internetu ne oživljava samo jugoslovenski kulturni identitet: u virtuelnoj realnosti i Tito je još jednom oživeo, a na njegovom "zvaničnom" sajtu, dan njegovog "ponovnog" rođenja je 22.7.1994. (Josip Broz Tito, Kumrovec, 7.5.1892 - Ljubljana, 4.5.1980 - Internet, 22.7.1994; <http://www.titoville.com/>)

U skladu sa teorijom Svetlane Boym o postojanju dve vrste nostalgije, restorativne i reflektujuće (Boym 2002:49), moguće je pratiti dve vrste sjatova koji na različite načine interpretiraju jugoslovensku prošlost. Prvoj grupi sajtova pripadaju oni osnovani od strane pripadnika levo orjentisanih partija ili njihovih simpatizera, koji naglašavaju svoju političku orijentaciju i povezanost sa drugim levičarskim pokretima u Evropi. Korisnici ovih sajtova uglavnom sebe nazivaju drugovima i drugaricama, međusobno se pozdravljajući dobro poznatim drugarskim pozdravom: *smrt fašizmu, sloboda narodu*. Na nekima od njih mogu se naći čitava poglavlja Marksovog Kapitala, Engelsovi tekstovi, transkripti Titovih ili Kardeljevih govora (vidi <http://www.slobodnajugoslavija.org/>). Oni daju i istorijske preglede partizanskog pokreta u bivšoj Jugoslaviji, pišu o narodnim herojima i drugim zaslužnim građanima iz tog perioda. Na ovakvim sajtovima se prezentuje vizija prošlosti karakteristična za oficijalni diskurs u socijalizmu, a odnos između prošlosti i sadašnjosti do te mere je relativizovan, da kod korisnika stvara utisak povratka u vreme SFRJ-a.

Druga vrsta sajtova odnosi se prema prošlosti sa humorom, ironijom i ponekad (mada vrlo retko) izvesnom dozom kritike. Ta nostalgija nije vezana za državu ili ideologiju kao takvu, već više za kulturne prakse i svakodnevni život koji su obeležili ovaj period. Na ovakvoj vrsti sajtova, sadržaj je uglavnom zabavne sadržine, prema prošlosti se odnosi sa humorom, ponekad sarkazmom, ali uglavnom ideološki rasterećeno. Ova vrsta nostalgije postaje kulturno dobro, ali i komercijalni produkt koji postaje izvor profita.

“POTROŠAČKA NOSTALGIJA” I INDUSTRIJA ZABAVE

Tehnološka revolucija i brz način života intenzivirali su želju ljudi za povratkom u sporiji ritam prošlosti, razvijene društvene odnose, koherentnu zajednicu i tradiciju. U postmodernističkom i poststrukturalističkom shvatanju identiteta, kao reakcija na dekonstrukciju stabilnog subjekta, javlja se upravo želja za njegovim ponovnim uspostavljanjem, za osećanjem pripadnosti i sigurnosti: “Globalna epidemija nostalgije uslovljena je željom za kontinuitetom u duboko fragmentisanom svetu” (Boym 2002:XIV).

Globalna industrija zabave, kroz tzv. „suvenirizaciju prošlosti“, koristi nostalgiju kao marketinšku strategiju. Već krajem sedamdesetih godina američka industrija zabave otkriva veliki komercijalni potencijal nostalgije. Ona je danas prisutna u svim vidovima masovne kulture, od filma i muzike, do mode, dizajna, arhitekture ili advertajzinga.

Komercijalizacija nostalgije za socijalizmom poznata je u svim državama bivšeg istošnog bloka. Ona, naravno, nije namenjena samo domaćim konzumentima, već i strancima i turistima. Primeri toga su npr. „Mađarska kuća terora“ (Hungarian House of Terror) ili „Park statua“ (the Statua Park) u Budimpešti, gde su, nekoliko kilometara izvan grada, izloženi spomenici i skulpture iz perioda socijalizma. U tom smislu, i jugonostalgija potvrđuje svoj tržišni potencijal, pre svega komercijalizacijom jugoslovenske popularne kulture. Sajtovi o jugonostalgiji prepuni su muzike, filmova, fotografija i knjiga iz ovog perioda. Iako je većina audio-vizuelnih sadržaja sajtova direktno tematski vezana za bivšu Jugoslaviju, plasirana je i ponuda novih produkcija iz bivših republika. Tako se, paralelno sa revolucionarnim pesmama, pesmama iz NOB-a u mp3 verziji, mogu naći i najnoviji albumi izvođača pop, rok i folk muzike, uz mogućnost downloadovanja melodija. Sajtovi nude i vesti o izvođačima iz različitih republika, viceve, ali i erotske priče i fotografije, a neki od njih služe i kao mesta za upoznavanje potencijalnih partnera (vidi www.jugonostalgija.eu). Većina ovih sajtova ima i on-line prodavnice u kojima se mogu kupiti majice sa slikama Tita ili Če Gevare, privesci za ključeve i knjige, ali i mobilni telefoni, baterije za laptopove itd.

Komercijalni efekat jugonostalgije vidljiv je i u realnom svetu, kroz rasprodate koncerte nekada poznatih jugoslovenskih zvezda i simbola bivše države, kao što Bjelo dugme ili Zdravko Čolić. Takođe, jugonostalgija je prepoznata kao vrlo isplativ koncept kod mnogih ugostitelja na prostoru bivše SFRJ - od „Tito-bara“ u Skoplju, preko restorana „Tito“ na autoputu Beograd-Niš, do kafea „Nostalgija“ u Ljubljani. U njima se mogu naručiti Titova jela, može se uživati u jugoslovenskoj muzici, kao i fotografijama koje ilustruju najlepša turistička mesta u bivšoj zemlji. Revitalizacija skupa u Kumrovcu i niza sličnih manifestacija, kao i posete Kući cveća, pokazuju komercijalni značaj uključivanja ovakvih sadržaja u turističke ponude. Takođe, ima i konkrentih akcija i pokušaja ponovnog stvaranja Jugoslavije u turističke svrhe, kao što su npr. „mala Jugoslavija“ u okolini Palića ili diplomatsko predstavništvo SFRJ u Crnoj Gori.

Kao rezlutat komercijalizacije, pojavljuje se vrlo zanimljiv fenomen tzv. „second-hand“ nostalgije, tačnije jugonostalgije kod mladih, koji nemaju sopstvena iskustva iz ovog perioda, već kreiraju sliku o njemu samo na osnovu već postojećih interpretacija prošlosti. Ovakvu pojavu Arjun Appadurai naziva „nostalgija iz fotelje“ (armchair nostalgia), što je nostalgija koja se ne zasniva na proživljenom iskustvu ili kolektivnom istorijskom sećanju. Na taj način, tržište kreira osećaj želje za nečim šta potrošač u stvari nije ni izgubio, plasirajući prošlost kao deo trenda.

Ne ulazeći u to koliko ovakvi načini reprezentacije prošlosti destabilizuju postojeće stereotipe iz prošlosti ili ih naprotiv, utvrđuju, oni svakako otvaraju mogućnosti novih prezentacija i recepcija kulturnih praksi iz socijalizma.

POTENCIJALI YUGOMANIJE

Kao deo sveopšte Jugomanije, sve je veći broj naučnih radova, novinskih tekstova i javnih debata koje se bave ovim fenomenom. Svi oni se u jednom slažu - da ljudi koji su nekada živeli na istom prostoru - dele isto kulturno sećanje, koje se zasniva na zajedničkim iskustvu svakodnevnog života u Jugoslaviji . Jedni ovaj fenomen smatraju rezultatom trenutnih ekonomskih, političkih i kulturnih promena i traumatične postsocijalističke realnosti. Kako navodi Todor Kuljić, usled krize, život u SFRJ poprimio je status “zlatnog doba” za kojim je usledila sveopšta propast (Kuljić 2003:97). Ovaj vid nostalgije smatraju melanholičnim diskursom, koji predstavlja totalno odsustvo akcije, kao reakciju na tranzicione traume. Drugi ističu da je jugonostalgija sentimentalni kič i efemerna nuspojava sekundarne prirode, koja služi uglavnom nerazvijenim tinejdžerima da artikulišu lični identitet i ostvare kontinuitet sa prošlošću (<http://www.oaza.co.yu/muzika/djole/tekstovi/intervjui/arkzin2.htm>).

Generalno, ideja jugonostalgije nije da ponovo oživi zemlju koja se raspala, već se ona realizuje na simboličkoj ravni, bez posezanja za ideologijom. Ovaj fenomen nije rezervisan samo za pripadnike određenih društvenih grupa, bivših elita koje su izgubile svoje privilegije ili marginalizovanih disidenata i levičara. Jednostavno, to je osećanje koje dele mnogi građani zemalja bivše Jugoslavije: nostalgiju za “najboljim” — jugoslovenskim — godinama njihovih života. Kao alternativni diskurs o prošlosti, ona na određeni način pomaže prevladavanju konflikata proizašlih iz dominacije nacionalističkih diskursa i pokazuje mogućnost dijaloga na ovim prostorima, upravo zato što neguje ideju o postojanju političke forme zajedničkog života različitih etničkih, kulturnih i političkih tradicija.

Literatura:

Boym, Svetlana (2002). *The Future of Nostalgia*, New York: Basic Books

Herzfeld, Michael (2004). *Kulturna intimnost: Socijalna poetika u nacionalnoj državi* , Beograd: Biblioteka XX vek.

Kovács, Éva (2003): “ The Cynical and the Ironical – Remembering Communism in Hungary, ” *REGIO*, A review of Studies on Minorities, Politics, and Society, 155-169.

Kuljić Todor Đ. (2003): “Tito u novom srpskom poretku sećanja,” *Sociologija*, vol. 45, br. 2, str. 97-116.

Pogačar, Martin, *Traces of Yugoslavia: Universe will B-Last* , u rukopisu

Elektronski izvori:

(<http://www.sfrj.ch/members.htm>) posećeno 28.10.2007.

<http://www.titoville.com/> posećeno 26.10.2007.

<http://www.slobodnajugoslavija.org/> posećeno 26.10.2007.

www.jugonostalgija.eu posećeno 28.10.2007.

<http://www.oaza.co.yu/muzika/djole/tekstovi/intervjui/arkzin2.htm> posećeno 28.10.2007.

Copyright by NSPM